

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Аналізується зміст поняття «юридична професія», виділяються і досліджуються загальнотеоретичні та історико-правові аспекти спеціалізації професії юриста.

Ключові слова: юридична професія, юрист, юридична спеціалізація.

Постановка проблеми. Дослідженню змісту поняття «юридична професія» присвячена обширна література, як вітчизняна так і зарубіжна. Її досліджували, зокрема, Ю.Шемшученко, О.Скакун, С.Сливка, О.Святоцький, М.Штефан, В.Тацій, В.Бігун та багато інших відомих юристів. Однак попри це варто відзначити, що динаміка якісних змін статусу, ролі юридичної професії у сучасному суспільстві, сучасній державі, сучасному глобалізованому світі зумовлює стійкий інтерес дослідників до неї.

Мета статті – аналіз змісту поняття «юридична професія», змісту основних юридичних спеціальностей, тенденцій їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Професія юриста одна з найдавніших у людському суспільстві, виокремлення серед інших суспільних професій відбулося після того, як держава почала активно займатися правовим регулюванням суспільних процесів, що призвело до ускладнення права і юридичних процедур, підвищення ролі права в суспільному житті, збільшення кількості юридичних проблем, появи постійної потреби членів суспільства у кваліфікованій юридичній допомозі. «Через усі ці обставини робота у сфері права почала здійснюватися на постійних засадах; вона вимагала ґрунтовних знань, досвіду, наступності і могла бути основним джерелом матеріального забезпечення особи, яка її виконувала. Таким чином, юридична робота поступово стала професією» [12, с. 64-65]. «Юридична професія» як правове поняття є комплексним поняттям, що охоплює різні аспекти правової діяльності. У зв'язку з цим необхідно виділити форми її реалізації, які, з однієї сторони, - розкривають зміст юридичної діяльності, а з іншої, - характеризують сутність і значення такої діяльності.

Перш ніж перейти безпосередньо до характеристики юридичної професії в цілому, та спеціалізації професії юриста зокрема, з'ясуємо етимологію поняття «юрист» [10, с. 49]. Отже, юрист – це спеціаліст, який має юридичні знання, причому не загальні відомості з права і держави, а професійні, тобто фундаментальні та

спеціалізовані знання. Фундаментальними називають глибокі знання, які дають розуміння внутрішніх закономірностей держави і права. Вони складаються з твердих знань усіх важливих юридичних понять і категорій. Спеціалізованими називають конкретні юридичні знання, які використовують для потреб того чи іншого виду юридичної діяльності, наприклад слідчої чи прокурорської діяльності. Отже, з урахуванням вищенаведеного можна сказати, що юрист – це спеціаліст, який використовує свої знання на практиці, тобто має навички щодо складання юридичних документів, виконання всіх дій та операцій із застосуванням необхідних засобів і способів у процесі вирішення юридичної справи, які належать до його професійної компетенції.

Юридична професія характеризується рядом особливостей: 1) це гуманна професія, спрямована, насамперед, на забезпечення прав і свобод людини; 2) це соціально значуща професія, пов'язана з державою і правом; 3) це творча професія, оскільки пов'язана з вирішенням нестандартних юридичних ситуацій, в межах закону; 4) це точна професія, яка спирається на конкретні юридичні факти при точному дотриманні; 5) це організована професія, яка полягає в організації дотримання юридичних приписів; 6) це відповідальна професія, оскільки завжди пов'язана з долею людей, і помилок в ній не повинно бути [8, с. 6-15].

Спеціалізація – важлива гарантія дотримання законності, яка створює можливість, по-перше, правильно і кваліфіковано вирішувати юридичні питання, по-друге – перевіряти з різних сторін законність і обґрунтованість юридичних рішень (оскільки юридичні дії щодо однієї і тієї самої справи здійснюються різними юридичними органами, наприклад адвокатом і прокурором).

Попри те, що поняття «спеціалізація» має латинське походження, термін «спеціалізація» у сучасному вигляді сформувався порівняно нещодавно від французького слова «Specialisation». Він утворився шляхом виокремлення загальних ознак в

індивідуальних поняттях і саме має спільні ознаки з іншими видовими поняттями [9, с. 66].

Варто погодитися з Д. Козаком, що тенденція спеціалізації, яка панує у світі, повною мірою відображає розмаїття діяльності людини в тій чи іншій сфері, галузі господарювання, сприймає породжені цим розмаїттям особливості правового регулювання [4, с. 5].

З юридичного погляду, спеціалізація – це зосередження діяльності на відносно вузьких напрямках; набуття спеціальних навичок і знань у певній галузі [2, с. 594].

Водночас в юридичній науці поняття “спеціалізація” вживається, як правило, в аспекті формування розгалуженої системи спеціалізованих судів або в аспекті спеціалізації самих суддів. Застосований на практиці великий комплекс правових приписів не лише впливає на рівень спеціалізації процесуальної форми, але і визначає робоче навантаження судових органів, правильність здійснення ними правосуддя тощо [3, с. 81].

Отже, з’ясувавши сутність таких понять як “юридична професія” та “юридична спеціалізація”, встановивши взаємозв’язок між ними, зупинимось детальніше на основних спеціалізаціях професії юриста.

Судді. Перші письмові свідчення про існування судової влади належать до епохи фараонів Давнього Єгипту XVII-XVI ст. до н. е. Суд вважався також одним з найважливіших елементів державного ладу давньогрецьких полісів і Давнього Риму. Ідеї суспільної значущості судової діяльності, відокремленості судової влади від влади правителів містяться у Старому Заповіті, насамперед у “Книзі Суддів”. Фахівці стверджують, що біблійне значення слова “суддя” є тотожним загальноприйнятому і зводиться до висловлення остаточного судження в спорі і відправлення правосуддя. Суддею звався той, хто внаслідок спеціального призначення або морального авторитету вирішував спори між людьми і виносив рішення, що виконувалися.

Радикальні судові реформи, які відбулися в Європі у XVIII-XIX ст., призвели до становлення сучасного цивілізованого правосуддя. Епоха революцій цього періоду характеризується відмовою від теорії формальних доказів і запровадженням оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. Судова влада була відокремлена від законодавчої і виконавчої, судді почали підкорятися тільки закону. Суд став гласним і змагальним, з’явилося право на захист і презумпція невинуватості.

Сьогодні необхідність існування незалежного судового органу є аксіомою. Суди виконують

функцію захисту прав і свобод людини і громадянина. Виходячи з положень ст. 3 Конституції України, ця функція має бути визнана провідною. Функція захисту прав і свобод людини і громадянина реалізується судовою системою насамперед шляхом здійснення функції правосуддя.

У літературі вказують на наявність соціальних стандартів професійної суддівської діяльності і поведінки [5, с. 16-38]. Так, судді повинні мати високі моральні якості. Для заняття суддівською діяльністю необхідні чесність, порядність, гуманізм. Судді зобов’язані дотримуватися загальноновизнаних норм моралі і поведінки, що існують в суспільстві. Суддя повинен уникати будь-яких особистих зв’язків, що можуть заподіяти шкоду його репутації, зачепити його честь і гідність. Суддя завжди знаходиться в центрі уваги з боку громадськості і у зв’язку з цим добровільно приймає на себе певні обмеження, в тому числі і в приватному житті. Високі моральні якості необхідні судді ще й тому, що він звертається при вирішенні кожної справи до неписаного – морального – закону, до голосу своєї совісті.

Суддя повинен мати відповідну кваліфікацію в галузі права, яка забезпечує належний рівень його компетентності, зобов’язаний постійно підтримувати і підвищувати її [7, с. 67].

Прокурори. У сучасний період в світі склалися дві основні моделі прокуратури: прокуратура як орган кримінального переслідування і прокуратура як орган нагляду за законністю. Перша модель розповсюджена в більшості країн романо-германської правової системи. Їй значною мірою відповідає інститут атторнейської служби в США. У цих країнах прокуратура є органом, функції якого полягають у кримінальному переслідуванні осіб, що вчинили злочини, в підтриманні публічного обвинувачення в суді, а також у нагляді за законністю досудового слідства і утримання осіб у місцях позбавлення волі. Друга модель характерна для соціалістичних і постсоціалістичних країн. Прокуратура виступає в цих країнах як багатофункціональний орган, що здійснює поряд із загальним наглядом за законністю і іншими наглядовими функціями також кримінальне переслідування, процесуальне керівництво слідством, підтримання обвинувачення в суді [7, с. 68-70].

Прокурор – це особа, яка перебуває на державній службі в органах прокуратури і виконує посадові обов’язки, передбачені Законом “Про прокуратуру” і наказами вищестоящего прокурора. Поняття “прокурор” -узагальнююче. У вузькому значенні під ним розуміються керівники прокуратур.

Прокурор – посадова особа, яка наділена великими повноваженнями. Так, він має право безперешкодно входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, будь-яких підприємств, установ та організацій, вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення; викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону.

Слідчі. Основа діяльності слідчого – робота з доказами. Закон вимагає, щоб при провадженні досудового слідства були встановлені подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння. Безперечно, що ці завдання не можуть бути вирішені без глибокої, копійної, ретельної роботи з доказами. Слідчий оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Закон наділяє слідчого процесуальною самостійністю. При провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення [1, с.513-515].

Адвокати. Сьогодні існують визнані світовим співтовариством загальноприйняті засади, принципи організації і здійснення адвокатської діяльності, утворення і функціонування адвокатури. Вони містяться, зокрема, в Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих Восьмим Конгресом ООН у серпні 1990 р. Світові стандарти діяльності адвокатури передбачають незалежність адвокатів у процесі виконання ними своїх функцій, насамперед від державних органів, законність і конфіденційність адвокатської діяльності, компетентність адвокатів, їх чесність і гідність. Вони особливо наголошують на тому, що діяльність адвокатури спрямована головним чином на адекватне забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом надання якісної і ефективної юридичної допомоги [6, с. 42-43].

Українське законодавство про адвокатуру в цілому відповідає зазначеним міжнародним стандартам. Так, стаття 59 Конституції України проголосила щонайважливішу соціальну функцію адвокатури – забезпечення права на захист від обвинувачений та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

Згідно із Законом України “Про адвокатуру” адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням адвокатів, що здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання.

Виконуючи свої функції, адвокати дають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах; виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та попереднього слідства.

Нотаріуси. У сучасному світі існує дві основні моделі нотаріату: нотаріат латинського і англосаксонського типів. Нотаріат латинського типу сформувався в державах, що зазнали суттєвого впливу римського права (Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Італія, Японія, Туреччина, східноєвропейські країни, у тому числі Україна, країни Східної і Центральної Америки тощо).

Головне завдання нотаріуса в цих державах – забезпечення юридичної коректності правочинів, дій, документів. Виконуючи свої професійні функції, нотаріус надає сторонам гарантію того, що їх договірні зобов'язання відповідають закону і можуть бути виконані. Отже, він виступає як гарант юридичної безпеки. Саме нотаріус надає угоді правильну юридичну форму. Він є юристом, який «олюднює» норми права, інтерпретує волю сторін, перекладаючи її на юридичну мову. Це дає підстави деяким юристам стверджувати, що нотаріус знаходиться саме в тому місці, де зустрічаються право і людина.

У державах, що належать до англосаксонської правової сім'ї до компетенції нотаріальних органів належить лише засвідчення документів і підписів.

В Україні нотаріус – це особа, на яку покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії з метою

надання юридичної вірогідності правам, а також фактам, що мають юридичне значення [11, с. 196-197]. У нашій державі діяльність нотаріусів регулюється Законом України "Про нотаріат" та актами, прийнятими відповідно до цього Закону. Вчинення нотаріальних дій покладається головним чином на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах.

Нотаріус виступає гарантом юридичної вірогідності правочинів і таким чином забезпечує своїм клієнтам необхідну безпеку їх договірних відносин. Проте роль нотаріуса полягає не тільки в забезпеченні юридичної коректності правочинів, дій і документів. Нотаріус нерідко виступає як консультант тих, хто стоїть перед прийняттям важливих рішень – складанням заповіту, укладанням угоди.

Висновки. Юридична професія як правове поняття є комплексним поняттям, що охоплює різні аспекти правової діяльності. Юрист – це людина, яка володіє професійними правовими знаннями і вміє застосовувати їх у практичній діяльності. Юристи – професіонали виконують важливу соціальну роль, яка виражається в забезпеченні ефективного функціонування правової системи певної держави заради інтересів суспільства. Основними рисами юридичної професії є її тісний взаємозв'язок з правом, пов'язаність із політикою, особлива відповідальність, точність, наявність специфічної професійної культури, елітність. Юридична професія – один із видів соціальних послуг. Вона служить суспільству, обслуговує не свої індивідуальні, а "чужі" інтереси і потреби.

Список літератури

1. Бесулін О.В. Слідчий // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 5. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 513-515.

2. Большой юридический энциклопедический словарь / Автор-сост. А.Б. Барихин. – М.: Книжный мир, 2000. – С. 594.

3. Зайцев И.М., Ткачев Н.И. Специализация исковой формы защиты права // Вестник Московского университета. – Серия П. – Право. – 1988. – С. 81.

4. Козак Д. Суд в современном мире: проблемы и перспективы // Российская юстиция. – 2001. – № 9. – С. 5.

5. Подкопаев С.В. Дисциплинарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації. – Харків: Інжек, 2003. – С. 16-38.

6. Святоцький О.Д., Медведчук В.В. Адвокат // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т.1. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 42-43.

7. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. – Харьков: Эспада, 2009. – 384 с.

8. Сливка С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект). – Львів: Світ, 2000. – 336 с.

9. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.: ИНФРА-М., 1999. – С. 66.

10. Шемшученко Ю.С. Юрист // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 6. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 491.

11. Штефан М.Й. Нотаріус // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 4. – К.: Укр. енцикл., 2002. – С. 196-197.

12. Юридична деонтологія. Підручник / За ред. В.Д. Ткаченка. – Харків: Одиссей, 2006. – 256 с.

Стаття надійшла до редколегії 11 вересня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.В. Никуфораком.

O.H. Proskurnyak

Concept of legal profession: general-theoretical and historical and legal aspects

Summary

The content of concept a legal profession is analyzed, general-theoretical and historical and legal aspects of specialization of a lawyer's profession are allocated and investigated.

Keywords: legal profession, lawyer, legal specialization.

O.G. Proskurnyak

Понятие юридической профессии: общетеоретические и историко-правовые аспекты

Аннотация

Анализируется содержание понятия и юридическая профессия, выделяются и исследуются общетеоретические и историко-правовые аспекты специализации профессии юриста.

Ключевые слова: юридическая профессия, юрист, юридическая специализация.